

Слободан
Јовановић
поводом
150
година
од рођења

Слободан Јовановић- поводом 150 година од рођења

Слободан
Јовановић

поводом
150
година
од рођења

Српска академија наука и уметности

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXVIII

P R E S I D E N C Y

Book 13

SLOBODAN JOVANOVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

Scientific conference held at the Serbian Academy of Sciences and Arts
on November 7–8, 2019

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXVIII

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 13

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

ПОВОДОМ СТО ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Научни скуп одржан у Српској академији наука и уметности
7. и 8. новембра 2019. године

БЕОГРАД 2020

Редакциони одбор
академик Косџа Чавошки, уредник
академик Љубодраџ Димић
џроф. др Раџко Марковић
џроф. др Радомила Васић
џроф. др Мирјана Сџефановски
џроф. др Мило Ломџар
др Борис Милосављевић, секретџар
Драџица Пуљаревић

Главни уредник

академик Марко Анђелковић

Уредници

академик Косџа Чавошки
академик Александар Косџић

Издавач

Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник

Никола Сџевановић

Лектор

Тања Рончевић

Коректор

Раџка Павловић

Дизајн корица

Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа

Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-869-3

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

САДРЖАЈ

Коста Чавошки, Александар Костић, <i>О овој књизи</i>	9
Владимир С. Костић, <i>Поздравна реч</i>	11
Коста Чавошки, <i>Уводна реч</i>	13
Радмила Васић, <i>Један поглед на концепцију државе у радовима Слободана Јовановића</i>	15
Radmila Vasić, <i>One View of the Concept of State in the Works of Slobodan Jovanović</i>	33
Танасије Маринковић, <i>Страни уочицаји на теорију државе Слободана Јовановића</i>	35
Tanasije Marinković, <i>Slobodan Jovanović's Theory of State in Context</i>	52
Владан Петров, <i>„Парламентарно право“ Слободана Јовановића</i>	55
Vladan Petrov, <i>Slobodan Jovanović's „Parliamentary Law“</i>	65
Дарко Симовић, <i>Актуелности мисли Слободана Јовановића о структури парламента – некад и сад</i>	67
Darko Simović, <i>The Relevancy of the Viewpoints of Slobodan Jovanović on the Structure of Parliament – Then and Now</i>	82
Сања Ђурђић, <i>Концепција поделе власти у делу Слободана Јовановића</i>	83
Sanja Đurđić, <i>The Separation of Powers Concept in the Works of Slobodan Jovanović</i>	100
Коста Чавошки, <i>Слободан Јовановић о личностима револуционара</i>	103
Kosta Čavoški, <i>Slobodan Jovanović on Revolutionary Characters</i>	113
Зоран Чворовић, <i>Феномен правне свесности у радовима Слободана Јовановића и Ивана Иљина</i>	115
Zoran Čvorović, <i>The Phenomenon of Legal Awareness in the Works Slobodan Jovanović and Ivan Ilyin</i>	141

Слободан П. Орловић, <i>Садашњосћ Србије по мерилима сувереносћии</i> <i>Слободана Јовановића</i>	143
Slobodan P. Orlović, <i>Contemporaneity of Serbia by Criteria of the Sovereignty</i> <i>of Slobodan Jovanović</i>	159
Борис Милосављевић, <i>Филозофске теме у делу Слободана Јовановића</i>	161
Boris Milosavljević, <i>Philosophical Issues in Slobodan Jovanović's Work</i>	178
Љубодраг Димић, <i>Слободан Јовановић и Српски културни клуб (1937–1941)</i>	181
Ljubodrag Dimić, <i>Slobodan Jovanović and the Serbian Cultural Club (1937–1941)</i>	204
Мира Радојевић, <i>Дојринос Слободана Јовановића проучавању</i> <i>националне историје XIX и прве половине XX века</i>	205
Mira Radojević, <i>Slobodan Jovanović's contribution to the study of Serbian history</i> <i>of the 19th and the first half of the 20th century</i>	220
Александар Животић, <i>Слободан Јовановић и улога војног фактора</i> <i>у политичком животу Србије и југословенске краљевине (1903–1945)</i>	221
Aleksandar Životić, <i>Slobodan Jovanovic and the Role of the Military Factor</i> <i>in the Political Life of Serbia and the Yugoslav Kingdom (1903–1941)</i>	234
Мирјана Стефановски, <i>Слободан Јовановић о дводомном сисџему</i> <i>у Уставној реформи из 1901. године</i>	235
Mirjana Stefanovski, <i>Slobodan Jovanović on Bicameral System</i> <i>in Constitutional Reform of 1901</i>	253
Марко Павловић, <i>Слободан Јовановић и народни посланици</i>	255
Marko Pavlović, <i>Slobodan Jovanović and Members of Parliament</i>	277
Небојша Ранђеловић, <i>Слободан Јовановић vs. Лазар Марковић</i> <i>– јравна природа настанка једне краљевине</i>	279
Nebojša Ranđelović, <i>Slobodan Jovanović vs Lazar Marković</i> <i>– the Legal Nature of the Formation of a Kingdom</i>	288
Јовица Тркуља, <i>Слободан Јовановић као сарадник листа „Порука“</i>	289
Jovica Trkulja, <i>Slobodan Jovanović as a contributor to the journal Poruka</i>	316
Јован Попов, <i>Слободан Јовановић о светској књижевности</i>	319
Jovan Popov, <i>Slobodan Jovanović sur la littérature mondiale</i>	330

Снежана Д. Самарџија, <i>Слободан Јовановић о историји и традицији у српској књижевности</i>	333
Snežana D. Samardžija, <i>Slobodan Jovanović on History and Tradition in Serbian literature</i>	349
Горан М. Максимовић, <i>Слободан Јовановић као књижевни критичар</i>	351
Goran M. Maksimović, <i>Slobodan Jovanović as a Literary Critician</i>	373
Зорица Несторовић, <i>Када је разлика знак аутентичности: Слободан Јовановић о Лази Костићу</i>	375
Zorica Nestorović, <i>When the Difference is the Sign of Authenticity: Slobodan Jovanović on Laza Kostić</i>	390
Бојан Јовић, <i>(Ре)конструкција једног читалачког укуса: поетика књижевности Слободана Јовановића</i>	391
Bojan Jović, <i>(Re)construction of a reader's taste. Literary poetics of Slobodan Jovanović</i>	407

О ОВОЈ КЊИЗИ

Објављени реферати изложени су на научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности 7. и 8. новембра 2019. године. Посвећени су Слободану Јовановићу, једном од најугледнијих научника и професора Универзитета у Београду, председнику Српске краљевске академије, ректору Универзитета у Београду, декану Правног факултета, уреднику Српског књижевног гласника, председнику и потпредседнику Министарског савета Краљевине Југославије, оснивачу и председнику Српског културног клуба. На политичком суђењу одржаном јула 1946. године у Београду Слободан Јовановић је осуђен у одсуству на двадесет година робије с принудним радом и конфискацију целокупне имовине. Умро је у Лондону 1958. године. У поратном периоду системски је „брисан из памћења“. Требало га је заборавити, онемогућити објављивање књига, искључити га из образовног система, цитирати без навођења извора. Зато рецепција његовог дела захтева посебну пажњу и нужно се одвија у више етапа. Почетком деведесетих година поново су у Београду објављена његова сабрана дела. У Српској академији наука и уметности 1997. године је одржан научни скуп посвећен Слободану Јовановићу. Рехабилитован је 2007. године. Због свог дела и методе којом је писао радове Слободан Јовановић је постао камен међаш за друштвене и историјске науке. Поново је закупио пажњу наше научне и културне јавности, не остављајући равнодушним следбенике и критичаре. Од прошлог научног скупа одржаног у Српској академији наука и уметности прошло је више од двадесет година. Научни скуп, организован поводом 150 година од рођења Слободана Јовановића, пружио је прилику да се са временске дистанце, из новог угла, сагледа Јовановићев обимни научни опус, као и политички и друштвени рад. У саопштењима је тумачен Јовановићев допринос теорији државе, уставном праву, социологији, историографији и књижевности. Закључено је да је неопходно објављивање новог критичког издања целокупних дела Слободана Јовановића.

Уредници

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Данас, када покрећемо обележавање године посвећене Слободану Јовановићу, нисмо дужни да било шта објашњавамо, али нема разлога да понешто и не појаснимо. Наиме, пре неколико година, Српска академија наука и уметности одлучила је да сваку текућу годину посвети неком од својих значајних чланова, најчешће, али не и нужно везујући такве одлуке за пригодне годишњице и јубилеје, а без икакве намере или примисли да у редоследу таквих обележавања прави и вредносне хијерархије. И тако, после Јована Цвијића, Стојана Новаковића и Михаила Петровића, 2019. годину посвећујемо Слободану Јовановићу. Он је био члан Српске краљевске академије од 1905. године, а њен председник од 1928. до 1931. године. Професор Сима Ђирковић наводи да му се у свесци Годишњака САНУ која покрива ратне године, а која је објављена 1946. године име наводи на првом месту као најстаријем члану Академије друштвених наука. Међутим, од тада па до своје смрти 1958. године његово име се не налази ни у једном прегледу састава Академије. Тек у 77. књизи Годишњака која се бави радом САНУ у 1970. години, а штампа се 1972, уврштен је међу преминуле и надаље третиран као и сви други почивши чланови.

Искуство указује да се највеће битке бију у превојима топографских мапа, а након сукоба магле политике по правилу сакривају личности, поступке и догађаје неопходне за разумевање смисла, окружења и контекста времена. *Damnatio memoriae* није наш изум, мада је и ова средина умела да тај поступак обилато користи.

У првом поглављу Књиге смеха и заборав, Милан Кундера описује догађај из фебруара 1948. године, када се Готвалд, вођа чешких комуниста, са балкона прашког барокног дворца обраћа стотинама хиљада грађана. Ужасно је хладно, пада снег и Клементис који стоји иза њега, скида своју шубару и ставља је брижно гологлавом и старијем Готвалду на главу. Четири године касније Клементис, означен као „буржујски националиста“ и учесник у троцкистичко-титоистичко-ционистичкој завери, бива оптужен за издају и, заједно са Сланским, обешен. Пропагандно одељење има сада пуне руке посла да га избрише из историје и свих фотографија, укључујући и ону зимску са Готвалдом, који на ретушираној слици коначно стоји сам. Али, греша и пропагандно одељење и на слици о којој говоримо, на глави Готвалда заборавља да избрише Клементисову шубару. Госпође и господо, на крају крајева, увек нешто остане!

Године 1946. Слободан Јовановић је у одсуству осуђен на 20 година робије, губитак политичких и грађанских права, конфискацију имовине и губитак држављанства. До своје смрти

1958. године неће се вратити у Београд. И да га нису неке институције и појединци отимали од заборавља, крзнена капа која би трајно остала на хипотетичким сликама времена у којима је био активни учесник, упркос покушајима да се са њих Слободан Јовановић избрише или маргинализује, његова су дела, полихисторско умеће једног правника, историчара, књижевника и критичара, да се у коштац ухвати за упечатљиво разноврсним темама, а да истовремено јавно делује и као професор и декан Правног факултета, ректор Универзитета у Београду, председник Српске краљевске академије, нестраначки потпредседник Министарског савета Краљевине Југославије од 27. марта 1941. године, а потом председник и потпредседник Министарског савета Краљевине Југославије у избеглиштву. Понављам, увек нешто остане! Он је за собом оставио 20 томова рукописа, о којима ће један други члан Академије, Јован Скерлић, рећи да их је написао највећи стилиста свог времена – да набројимо само неке: Друга влада Милоша и Михаила, Уставно право Краљевине СХС, Влада Милана Обреновића, О суверености, Основи правне теорије о држави, Српско-бугарски рат, Енглески парламентаризам, Светозар Марковић, Макијавели, Политичке и правне расправе, Уставно право Краљевине Србије, Уставобранитељи, итд. Данас и у активностима које ће следити, Српска академија наука и уметности не улази у политичке несугласице, осуде или рехабилитације једног времена и појединаца у њему (то свако од нас, ако има потребу, може сам да уради; коначно, 2007. године Слободан Јовановић је постхумно рехабилитован одлуком Окружног суда у Београду, а пресуда којом је осуђен на робију и губитак части проглашена ништавном). Академија ће покушати да, уз претходне напоре других у том смислу, помогне у растеривању политичких магли са почетка овог обраћања и укаже на, по много чему, неупоредив опус Слободана Јовановића. Покушаћемо да одамо признање делу нашег почившег председника, ослобађајући му у овој кући место које му припада. Јер, Слободан Јовановић се ипак, истина посмртно, вратио кући!

Уз ограничења сопственог образовања, моје лично искуство са списима Слободана Јовановића заснива се на књизи Вођи француске револуције, пре више од 50 година, и, са неопростивим закашњењем, на Једном прилогу за проучавање српског националног карактера, у коме сам, иако скептичан према колективним проценама менталитета и карактера, остао збуњен оштрином запажања. Иако стилем покушава да истраје на утиску мирноће, имао сам осећај да га је та вивисекција (тешко налазим бољи израз) болела – и то, болела много! И колико је био у праву Јован Стерија Поповић у стиховима: „Ко преза роду истину рећи, худ је да народ учи“. Коначно, иако неко може рећи да се ради о општем месту, имам потребу да укажем на његово веровање да ће наша будућност највећим делом зависити „од степена наше културе“.

У том смислу, молим вас да и моје речи схватите као ефемерну епизоду једног јубилеја, а да почетак прославе године посвећене Слободану Јовановићу стварно започнемо читањем његових књига и списа, дужни да се замислимо и када нам се описи нас самих не свиђају.

Владимир С. Костић

УВОДНА РЕЧ

Дана 21. новембра по старом, а 3. децембра по новом календару навршава се 150 година од рођења Слободана Јовановића, једног од највећих научника, писаца и јавних личности које је српски народ имао у првој половини XX века. Поводом те годишњице наша Академија донела је одлуку да приреди овај научни скуп, који је посвећен његовом бесмртном имену и великом делу.

Академија је и до сада посвећивала одговарајућу пажњу нашим великим људима и најугледнијим својим члановима, попут Јована Цвијића и Стојана Новаковића. Али према Слободану Јовановићу ова установа има и посебан дуг, јер се после Другог светског рата о њега тешко огрешила. Иако је у Академију примљен још 1905. године, а њен председник био од 1928. до 1931. године, он је 1945. за Академију престао да постоји. Тако већ у 52. књизи Годишњака Слободан Јовановић није ни поменут, као да никада није постојао. Па ни после његове смрти 12. децембра 1958. године, његово име се не наводи у пописима преминулих чланова. Тек у 77. књизи Годишњака, која је извештавала о раду Академије у 1970, а објављена је 1972. године, његово име први пут се појављује на списку преминулих чланова. Тако је Слободан Јовановић скоро седамнаест година у овој установи доживљавао *damnatio memorie*, осуду на заборав, која је својевремено практикована у древној Риму као брисање и свих анала који су се уредно водили.

У самој Академији постојала је и плоча с ликом Слободана Јовановића у барелефу, коју је израдио Ђорђе Јовановић. Она је, нажалост, уништена, али је сачувана њена фотографија.

То, међутим, није било све чему је Слободан Јовановић после Другог светског рата био изложен. Дана 15. јула 1946. године на суђењу Драгољубу Дражи Михаиловићу и још шеснаесторици оптужених, Слободан Јовановић је осуђен на казну лишења слободе с принудним радом у трајању од двадесет година, губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од десет година, конфискацију целокупне имовине и на губитак држављанства. Нама једино остаје да се питамо каквом је то принудном раду старац од 77 година могао бити изложен. То је заправо био и кључни разлог због којег га је и Академија подвргла забораву.

Њој, међутим, није било неугодно да 11. новембра 1948. године акламацијом – јавним гласањем – прогласи Јосипа Броза Тита за свог почасног члана, а да Мошу Пијаде 14. новембра 1950. и Едварда Кардеља 17. децембра 1959. одмах изабере за редовне чланове без икаквог приправничког стажа.

Срећа је ипак била што је Слободан Јовановић остао у Лондону. Иначе је могао проћи као академик Милош Тривунац, који је новембра 1944. године без икаквог суђења убијен, а да никада није откривено где је покопан.

Није, међутим, само име Слободана Јовановића било прекривено велом заборава, већ је дуго времена било забрањено и издавање свих његових списа, о чему је водила рачуна ондашња идеолошка жандармерија, оличена у којекаквим идеолошким комисијама. Но, због недовољне

будности, и таквим жандармима понешто промакне. Године 1963. у издању Матице српске и Српске књижевне задруге објављено је капитално дело Српска књижевност у сто књига, у којем је једна књига садржавала књижевне радове Слободана Јовановића. То је био страشان преступ, па су приређивачи те књиге каштиговани. Када се, ипак, 1971. године појавило друго издање овог дела, књига Слободана Јовановића је хитно повучена из штампе, а већ отиснути табаци уништени.

Последњи чин ове посмртне страдије Слободана Јовановића одиграо се почетком фебруара 1985. године када је, под председништвом Слободана Милошевића, Градски комитет Савеза комуниста Београда оценио да би издавање сабраних дела Слободана Јовановића био неприхватљив чин, пошто се ради о „књигама председника бивше емигрантске владе и ратног злочинца чији је министар војске био Дража Михаиловић“. Тог тренутка Слободан Милошевић изгледа није знао, и у томе је можда прст судбине, да није само у сукобу са слободом већ и са човеком коме дугује своје јединствено име. А када је једном прогледао, не само оком него и духом, Слободан Милошевић је сигурно запазио да има многе имењаке, Слободане, и да то лепо име (Слободан односно Слободанка), које му је кум на крштењу дао, и други родитељи радо надевају својој деци. У том мноштву Слободана један је морао бити први, родоначелник тог расејаног семена слободе. Тај први имењак слободе био је Слободан Јовановић. Његов отац, Владимир Јовановић, као велики поклоник либерализма и најпознатијег либералног мислиоца деветнаестог века, Џона Стјуарта Мила (John Stuart Mill), желео је да и именима своје деце изрази свој либерални *credo*. И као што је Мил своје главно дело насловио О слободи, тако је и Владимир Јовановић свом сину дао име „Слободан“, а својој кћери „Правда“. Прво име се потом врло лепо запатило, док друго није, ваљда и због тога што у нашем народу правдољубивост нема онај жар који има слободољубивост.

Напоследку, како ће о многим видовима научног и књижевног дела Слободана Јовановића бити речи на овом симпозијуму, ја ћу само још нешто рећи о његовом језику. Читајући пажљиво Вође Француске револуције, у погледу књижевног језика његово најбоље дело, приметио сам једну необичност. Иако наводи многе француске револуционаре, он ниједног дословно не цитира него само парафразира његове речи. Закључио сам да је тако поступао у вери да би дослован превод с француског језика нарушио кохерентност његовог књижевног стила. А он је с Богданом Поповићем био творац чувеног београдског стила, којим су писали и многи сарадници Српског књижевног гласника.

Такође сам запазио да, иако је изврсно знао француски и немачки, а веома добро и енглески језик, Слободан Јовановић ни један свој рад није објавио у иностранству него искључиво на српском језику. За њега је језик био једино средство којим се може постати свестан своје индивидуалности. А човек само једном језику у потпуности припада, чак иако касније добро научи многе друге језике. Јер, сваки језик је особен узор мишљења, па оно што се промишља на једном језику, никада се не може на исти начин поновити на другом језику.

Уз то је Слободан Јовановић добро знао да је језик веома важно обележје националног идентитета, па да стога сви ми морамо говорити и писати нашим изворним језиком, који је очишћен од свих позајмица и туђица. Што је језик чистији, то је и природнији, баш као и језик Слободана Јовановића. И само таквим језиком један народ може достићи националну самосвест и остварити слободу, коју је својим именом оличавао и сам Слободан Јовановић.

Коста Чавошки

АКТУЕЛНОСТ МИСЛИ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА О СТРУКТУРИ ПАРЛАМЕНТА – НЕКАД И САД

ДАРКО СИМОВИЋ*

С а ж е т а к. – У раду се критички анализирају становишта која је Слободан Јовановић изразио у једном од својих првих правних радова „О дводомном систему“. Он је био бескомпромисни заговорник става да је Србија требало да има дводомну структуру парламента, за разлику од Григорија Гершића који је сматрао да сви аргументи наводе на то да је Србији потребан парламент са једним домом. Осим што се у њему може наслутити какав је Слободан Јовановић у улози полемичара, спис о дводомном систему је значајан и по томе јер указује на који начин је овај писац разумео тадашње политичке прилике, како је доживљавао уставну историју и традицију Србије, колико је био уверен у политичку зрелост и културу нашег народа, и уосталом како би у улози уставописца поставио и дизајнирао политичке институције. Јовановић је тврдио да Србија тог доба није била спремна за суптилне механизме парламентаризма који мора да почива на стабилном народном представништву и зрелој политичкој култури. С обзиром на то да ниједан од та два услова није био испуњен, Јовановић је решење видео у успостављању бикамералне структуре парламента, при чему је горњи дом требало да буде својеврсна корекција рада доњег општепредставничког дома и тело које доприноси успостављању баланса у систему власти.

Кључне речи: Слободан Јовановић, Григорије Гершић, парламент, бикамерализам, парламентаризам

1. УВОД

Расправа „О дводомном систему“¹ Слободана Јовановића, као један од његових првих правних радова, није добила ону пажњу коју, из више разлога, заслужује. О овој невеликој студији се говорило узгредно и површно. Поред тога што има неупоредиво капиталнија дела, један од разлога скрајнутости овог списка вероватно лежи у чињеници

* Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, имејл: darko.simovic@kpu.edu.rs

¹ Слободан Јовановић, „Двodomни систем“, *Политичке и правне расправе*, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 2, Београд: БИГЗ, 1990, стр. 231-271.

што је та тема већ унеколико превазиђена, будући да се углавном не преиспитује постојећа монокамерална структура парламента Србије. Међутим, овај текст не треба занемаривати јер он осветљава једну скривену и недовољно познату димензију личности Слободана Јовановића. У њему је Слободан Јовановић полемичар који непоколебљиво брани став да је Србија његовог доба требало да има дводомну структуру парламента. Спис о дводомном систему је значајан и по томе што се у њему може наслутити на који начин је Слободан Јовановић разумео оновремене политичке прилике, како је доживљавао уставну историју и традицију Србије, колико је био уверен у политичку зрелост и културу нашег народа, и уосталом како би у улози уставописца поставио и дизајнирао политичке институције.

Када говори о потреби установљавања дводомне структуре парламента наспрам Јовановића стоји оновремено „наш највећи ауторитет у државноправним питањима“², иначе гласноговорник радикала, Глигорије Гига Гершић, који је био ватрени присталица једнодомног парламента. Гершић је, поводом отварања уставног питања у Србији 1881. године, објавио прву истакнутију, теоријски засновану, политичкоправну расправу о горњем дому на нашем језику у којој је, без задршке, оштро критиковао конзервативну идеју да српски парламент треба да постане дводомно тело.³ Са пуно страсти Гершић је бранио уверење да много јачи разлози „војују против горњег дома“.⁴ „У ширем кругу интелектуалаца, слабо упућених у уставну теорију и упоредна уставна решења, Гершићева критика дводомног система била је примљена као неспорна научна истина. Она је успела да код образованих људи створи уверење да је горњи дом једна аристократска, феудална установа, у најдубљем нескладу с идејом народне суверености, коначно одбачена и у науци као некорисна и излишна, и то се убеђење широко распространило и постало опште место уставних расправа 80-их година XIX века.“⁵

Доношењем Устава од 1888. године изгледало је да се Србија неповратно поделила за једнодомну структуру парламента. Међутим, врло брзо после доношења Радикалског устава постало је јасно да уставно питање није дугорочно решено. Тадашња Србија није била спремна за суптилне механизме парламентаризма који мора да почива на стабилном народном представништву и зрелој политичкој култури. Будући да ниједан од та два услова није био испуњен, Слободан Јовановић је излаз видео у успостављању бикамералне структуре парламента, при чему би горњи дом требало

² *Истио*, стр. 256.

³ Глигорије Гершић, „Горњи дом“, *Раг*, Свеска I-III, Београд 1881.

⁴ *Истио*, стр. 45.

⁵ Мирјана Стефановски, „Питање горњег дома у уставној реформи 1888 – разматрања у политичкој књижевности“, у: Владан Петров, Дарко Симовић, Тијана Шурлан, Ивана Крстић-Мистрице-ловић (ур.), *Устав Краљевине Србије од 1888. – 125 година од доношења*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, стр. 76.

да буде својеврсна корекција рада, често необузданог, доњег општепредставничког дома и тело које доприноси успостављању баланса у систему власти. Ипак, „питање о једнодомном или дводомном народном представништву биће једно од главних питања, око којих ће се поглавито ломити копља“,⁶ када је реч о уставној материји. У политичкоправним расправама аргументи за успостављање дводомне структуре парламента у Србији посматрани су из четири различите визуре: историјске, упоредноправне, теоријске и националне. Управо тако ће бити структурирано и наше даље излагање.

2. БИКАМЕРАЛНА СТРУКТУРА ПАРЛАМЕНТА У ИСТОРИЈСКОЈ И УПОРЕДНОПРАВНОЈ ВИЗУРИ

Сагледано из историјске перспективе, за Гершића је дводомна структура парламента „остатак феудализма и аристократизма“, кога данашње демократско време не може још да се отресе.⁷ Имајући у виду његову анахроност, горњи дом никако „не иде у чисто демократски строј“⁸. Мада су Швајцарска и Сједињене Америчке Државе имале бикамералну структуру парламента, за Гершића то нису довољно уверљиве чињенице и оне ништа не доказују, јер је реч о савезним републикама у којима је други дом парламента последица федералног уређења државе. Дакле, полазна основа за критику дводомне структуре парламента за Гершића су историјски разлози и сагласно његовој оцени горњи дом парламента је већ тада био застарела и превазиђена установа „осуђена да вене, док једног дана потпуно не свене“⁹. Премда је од Гершићевих написа прошло безмало столеће и по, аристократски бикамерализам јесте венуо, али још увек није потпуно свенуо. Досадашње упоредноправно искуство је показало да је Гершић још мање био у праву када је реч о демократски заснованом горњем дому парламента, будући да респектабилан број савремених, и то узорних, демократских система има бикамералну структуру парламента.¹⁰

Без обзира на аристократске корене горњег дома парламента Уједињеног краљевства, Јовановић, с друге стране, дводомну структуру парламента није повезивао са средњовековним сталешким скупштинама.¹¹ Позивајући се на Јелинека (Georg Jellinek),

⁶ Милован Миловановић, „Један или два дома“, *Државно право и друге уставноправне студије*, Београд: „Службени гласник“, 1997, стр. 269.

⁷ Глигорије Гершић, *нав. дело*, стр. 40.

⁸ *Исто*.

⁹ Вид. Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 248.

¹⁰ Вид. Richard Albert, Antonia Baraggia, Cristina Fasone, *Constitutional Reform of National Legislatures: Bicameralism Under Pressure*, Edward Elgar Pub, 2019.

¹¹ Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 248.

Јовановић истиче да је дводомни систем уведен на европски континент тек с француским Директоријалним уставом 1795. године. Јовановић, тако, жели да покаже да се бикамерална структура парламента уводи „тек после француске револуције, кад је задан последњи ударац `феудализму и аристократизму` – у првим данима новог демократског времена“.¹²

Као очигледно добар познавалац упоредног уставног права Јовановић је оспорио Гершићеву тврдњу да изузев држава у којима је горњи дом аристократског порекла, још само савезне републике имају дводомни систем. Приликом дискредитовања ове Гершићеве тезе, Јовановић као примере наводи управо поједине федералне јединице Швајцарске и Сједињених Америчких Држава које имају парламент бикамералне структуре, мада у њима није „постојало никакво двојство државне власти које би изискивало дводомни систем“¹³. Уосталом, Белгија је издвојена као пример државе у којој је горњи дом заснован на демократским критеријумима и није био последица федералног уређења државе.¹⁴ Отуда, уколико се наследни горњи дом могао сматрати „остатком феудализма и аристократизма“, то се није могло тврдити за изабрани горњи дом. Дакле, са становишта историјских и упоредноправних аргумената, Гершић је тенденциозно пласирао само оне чињенице које су ишле у прилог његовој тези, због чега се може рећи да је, бар на овом пољу расправе, Јовановић био далеко уверљивији.

У овом контексту је примерено поменути и мишљење Милована Миловановића који је такође оставио занимљива промишљања о разлозима за и против успостављања једнодомног или дводомног парламента. Према његовим речима приврженици дводомног система одреда наводе примере цивилизованих земаља и читавог културног света, док су изузеци само балканске државе и Луксембург. Но, без обзира на оно-времену популарност бикамералне структуре парламента, Миловановић опомиње на опрез и наводи да би такве закључке требало засновати искључиво уколико би се доказало да су све те државе имале право што су тако урадиле или бар да ниједна од њих није осетила неке незгоде због тога.¹⁵ Дакле, за Миловановића, сама чињеница да је, упоредноправно сагледано, бикамерална структура била доминантнији модел организовања парламента није довољна да би се олако и по инерцији закључило да је такав институционални избор пожељнији и мудрији за ондашње српске друштвено-политичке прилике.

¹² *Истио*.

¹³ *Истио*, стр. 249.

¹⁴ *Истио*, стр. 248.

¹⁵ Милован Миловановић, *нав. дело*, стр. 284.

3. СТРУКТУРА ПАРЛАМЕНТА У СВЕТОСТИ ТЕОРИЈСКИХ АРГУМЕНАТА

Будући да је и у нашој уставноправној књижевности већ опсежно писано о разлозима *pro et contra* за усвајање једнодомне или дводомне структуре парламента,¹⁶ да би се избегло непотребно понављање, овом приликом ће бити указано само на најупечатљивија места у оновременој политичкоправној расправи.

Свој афирмативан став о неприкосновености једнодомне структуре парламента Гершић је засновао на Русоовој (Jean-Jacques Rousseau) теорији народне суверености.¹⁷ Наиме, сагласно таквом начину резонувања, дводомни систем противречи основном начелу демократије – закон је воља народна, један народ не може у истом предмету имати две различите воље. Отуда, народна сувереност може бити организована само у једном дому, а не у два. Јер, „у демократској политичкој организацији врховно је начело да народ сам непосредно једини решава о својој судбини и кроји себи капу, и како је скроји, онако ће је носити; нико ту нема права да се томе народу намеће као тотор“.¹⁸ С друге стране, према Јовановићевом схватању, суверени народ не постоји, то је метафизичка творевина која се често призива у политичким расправама, а која није ни од какве користи приликом објашњавања представничког својства парламента.¹⁹ Наиме, „Сјејесова аргументација, којом Гершић утврђује несугласност између горњег дома и основног начела демократије, садржи један софизам“²⁰. „Из недељивости суверене воље изилази само то, да закон у коме се суверена воља изражава, мора бити један. Закон је заповест суверенова; следствено, један суверен, једна заповест. Али закон остаје један, било два дома или само један. Дводомни систем не значи да сваки дом може за себе издавати законе, и да су стога могућна о истом предмету два разна закона. Сукоб између два дома није исто што и сукоб две суверене воље; докле су у сукобу, домови нису у стању издавати никакав закон; у том случају тачније је рећи да не постоји никаква суверена воља него да постоје две супротне.“²¹ Суверена воља се изражава усвајањем закона, дакле тек у тренутку када су се оба дома парламента сагласила. Миловановић, такође, није дао за право Гершићевој аргументацији у којој

¹⁶ Вид. Владан Петров, *Сукоб домова у дводомном систему*, Београд: „Службени гласник“, 2004, стр. 23-39.

¹⁷ Глигорије Гершић, *нав. дело*, стр. 37.

¹⁸ *Истио*, стр. 306.

¹⁹ Вид. Александар Павковић, *Слободан Јовановић – Један несенџименталан њрисиџуи џолиџиџици*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и „Службени гласник“, 2008, стр. 181.

²⁰ Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 248.

²¹ *Истио*.

је видео „грубу збрку између самога закона и између начина на који се припремају закони“²². Према томе, једино је исправно рећи да парламент као целина, коју чине два дома, изражава суверену вољу. Но, сагласно симплификовано схваћеној Русоовој идеји о недељивости суверене воље, произлазило би да је дводомна структура парламента неспојива са демократским поретком, што је већ увелико демантовано досадашњом упоредноправном праксом.

Разматрајући аргументе који су ишли у прилог усвајања дводомног система, Гершић закључује да се користи од дводомне скупштине могу постићи и једнодомном, будући да дводомни систем доноси само извесне незгоде и опасности које не постоје код једнодомног. Наводећи начелне предности дводомног система Гершић је углавном следио теоријске ставове Блунчлија (Johann Kaspar Bluntschli)²³: прво, дводомна структура парламента омогућава да се исти предмет свестраније испитује; друго, у сваком народу постоје неки друштвени редови, нека „одабрана мањина“ која само посредством горњег дома може имати утицаја на државне послове; треће, свака Скупштина је подложна погрешкама, посебно уколико је на то наводи партизанска страственост, а присуство горњег дома би то требало да спречава.²⁴ Без настојања да потпуно обезвреди ове аргументе који иду у прилог горњег дома, Гершић закључује да сви ови разлози заправо говоре у прилог сразмерног представништва. Идеја сразмерног представништва може помоћи да се остваре сви бенефити дводомног система, али да се истовремено избегну његове слабости. Поменимо да Гершић није био потпуно оригиналан, јер је ову идеју пронашао код Џона Стјуарта Мила (John Stuart Mill), али према речима Јовановића, он је у свом гледишту отишао и корак даље. „По Стјуарту Милу, горњи дом непотребан је поред сразмерног представништва; по Гершићу, он је не само непотребан, него и неоправдан“²⁵.

„Како може горњи дом, орган једне мањине, бити равноправан с Народним представништвом, које представља народну целину“, питао се Гершић, уз уверење да то представља очигледну неправду.²⁶ Јовановић је зналачки опонирао овој Гершићевој тези, која почива на претпоставци да горњи дом стоји према доњем као представништво мањине према представништву целине. Та претпоставка је, према Јовановићу, нетачна, јер „већина која влада доњим домом, не представља народну целину, већ само један њен део, истина најмногобројнији“²⁷. Дакле, доњи дом не треба изједначити са владавином

²² *Истио*, стр. 259.

²³ Johann Kaspar Bluntschli, *Le droit public général*, Paris: Guillaumin, 1881, стр. 44–45.

²⁴ Вид. Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 249.

²⁵ *Истио*.

²⁶ *Истио*, стр. 250.

²⁷ *Истио*.

народа, јер ни он није монолитна целина, већ у њему постоји конфронтација већине и мањине. Ипак, Гершић је „правдао неограничену власт једнога дома, под нетачном претпоставком да је то представништво народне целине“²⁸.

Гершић је чврсто веровао да је горњи дом непотребан, јер ти елементи који чине горњи дом, како је већ поменуто, могу бити уведени у једнодомну скупштину. Но, с друге стране, Јовановић вели да се на тај начин не остварује основна врлина постојања дводомног система, а то је да горњи дом има утицај у вршењу законодавне функције и да представља брану неконтролисаној моћи скупштинске већине. Речју, „сразмерно представништво даје мањини могућност да се чује; горњи дом даје јој могућност да натера доњи дом да води рачуна о њеном мишљењу“²⁹. Мањину не треба оставити без одбране према већини, а делотворан механизам јесте управо конституисање горњег дома парламента, јер „ако им се поред овог моралног утицаја жели дати и политички утицај, онда их треба организовати као засебно тело, чија ће воља вредети колико и воља Народног представништва“³⁰. Према томе, не само да се може бранити оправданост његовог постојања, већ је према Јовановићу, за разлику од Гершићевог начина размишљања, горњи дом апсолутно потребан.

На овом пољу може се запазити да је Јовановић био под очигледним и снажним утицајем Токвилових (Alexis de Tocqueville) идеја. Наиме, сагласно Токвилу, поделом законодавног тела на два дома Американци нису желели да створе једну наследну и једну изабрану скупштину, већ су настојали да конституисањем другог дома успоре рад политичких скупштина и да створе другостепени суд за ревизију закона.³¹ За Токвила је „нужност поделе законодавног делања међу више тела доказана истина“, тврдећи истовремено да је бикамерална структура парламента „ушла (је) најзад као аксиом у политичку науку нашег доба“³². Дакле, сагласно либералној теорији, дводомни систем јесте нужни сегмент представничке владе, који треба да ублажава могућа застрањивања парламентарне већине и да предупреди њену тиранију. Исказано речима Мирјане Стефановски: „Горњи дом пружа поуздано јемство против пренагљености и застрањивања у законодавству, ако би се скупштина повела за каквим тренутним заносом масе или популарном заблудом јавног мњења. Он такође представља брану против пристрасности и једностраности већине у изабраном дому, која би, не налазећи иначе препреке својим самовољним прохтевима, често била склона да се олако приклони уским страначким

²⁸ *Истио*.

²⁹ *Истио*.

³⁰ *Истио*, стр. 251.

³¹ Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1990, стр. 76.

³² *Истио*, стр. 77.

интересима и поведе за безобзирним партијским страстима. Најзад, од пресудне важности јесте улога горњег дома да буде постављен као брана скупштинској свемоћи, и по томе је дводомни систем услов очувања слободе у демократији³³.

Будући да му врлине које се приписују дводомном систему нису деловале превише уверљиво, Гершић је наставио са апострофирањем његових недостатака и мана. Најпре, Гершић тврди да дводомни систем увлачи владаоца у партијску борбу, јер сукоби домова, услед њихове равноправности, не могу бити разрешени већином гласова. Наиме, у случају сукоба домова кључна је улога владаоца, који ће својим ауторитетом утицати да један дом попусти и одступи од свог мишљења или ће стати на гледиште једног од два дома. Дакле, у сржи је дводомног система клица потенцијалног сукобљавања домова, што отежава функционисање законодавне власти. Заправо, дводомни систем јесте „организован сукоб у срцу законодавне власти“³⁴. Међутим, према Јовановићевом мишљењу, „Гершићева аргументација почива на две недоказане поставке: 1) да су, код једнодомног система, одлуке већине тако коначне да не остављају места за владаочеву акцију; 2) да се, код дводомног система, сукоб домова може решити само ауторитативним посредовањем владаочевим“³⁵. Дакле, Гершић је и на овом пољу био тенденциозан, јер је прећуткивао друге механизме превазилажења сукоба између домова. „Он не помиње ниједан од оних начина који су у појединим уставима предвиђени за решавање сукоба (на пример изношење спорног питања пред заједничку седницу, апел на бираче итд.)“³⁶. Уједно, Гершићево мишљење о отпорној моћи горњег дома је недоследно.³⁷ У зависности од контекста у коме говори о томе, Гершић је склон да отпорну моћ горњег дома оквалификује неограниченом, али такође и да истакне како је она ништавна.³⁸ Отуда, Јовановић запажа да је Гершић мењао „мишљење о снази горњег дома према потребама аргументације“³⁹. Осим тога, закључује Јовановић, Гершић је сукобе домова представио страховитијим него што су они заиста у пракси.

Прилика је да укажемо и на резонување Живојина Перића, који је такође био присталица дводомне структуре парламента. Према његовом гледишту, сукоби између владаоца и народног представништва природна су ствар.⁴⁰ „Ове власти стављене једна

³³ Мирјана Стефановски, *нав. дело*, стр. 71.

³⁴ Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 252.

³⁵ *Истио*.

³⁶ *Истио*, стр. 253.

³⁷ *Истио*, стр. 252.

³⁸ *Истио*, стр. 252–253.

³⁹ *Истио*, стр. 253.

⁴⁰ Живојин Перић, „О српском сенату“, у: Б. Мијатовић (ур.), *Српски конзервативци 1878–1914*, Београд: Catena mundi, 2017, стр. 193.

другој на супрот, без посредника, ретко када изравнавају своје сукобе мирним путем; најчешће бива да ступе у отворену борбу, која се као и свака борба свршава победом једне стране, и поразом, каткада и потпуним уништајем, друге⁴¹. Дакле, за разлику од Гершићевог становишта према коме је владалац требало да арбитражује у сукобима два дома, за Перића смисао постојања другог дома јесте посредовање у разрешавању сукоба између владоца и народног представништва.⁴²

Поменимо, најзад, да је Јовановић сматрао да је горњи дом један од састојака представничке и парламентарне владе, због чега би требало доследно и потпуно преузети институционалну физиономију овог система власти. Отуда, Јовановић је изражавао бојазан да је наш уставотворац, конституисањем једнодомног парламента, само раскварио тај механизам у коме је сваки део имао свог разлога.⁴³ Према његовим речима, представничка влада не може успети без дводомног система, јер таквих примера у пракси није ни било.⁴⁴ Међутим, сагласно Миловановићу: „Успех представничке владе зависи превасходно од њених специјалних прилика, а не од једне више формалне околности“⁴⁵. Уосталом, како Миловановић примећује, дводомна структура парламента „није поникла из природе парламентарних послова, већ да су њој једини узрок друштвене прилике у Енглеској“⁴⁶. Прилика је да, с правом, упутимо замерку Јовановићевом гледишту, јер је по његовом мишљењу било потребно механички преузети институционалну физиономију парламентаризма. Компаративно искуство је указало на то да се парламентарни институционални модел не може механички пресађивати, будући да су такви уставноправни подухвати по правилу доживљавали дебакл. Да је био подложен некритичком преузимању и копирању, парламентаризам не би еволуирао и остао би статична, непромењива категорија, што ниуколико не одговара постојећој упоредноправној стварности.

4. ЈЕДАН ИЛИ ДВА ДОМА СА ГЛЕДИШТА ОНОВРЕМЕНИХ СРПСКИХ ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИХ ПРИЛИКА

Најдрагоценији део расправе о овој теми јесте управо онај који се односи на дилему каква структура парламента је била пожељнији и адекватнији институционални избор за оновремене српске друштвено-политичке прилике. Речју, аргументе

⁴¹ *Истио*, стр. 194.

⁴² *Истио*, стр. 196.

⁴³ Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 269.

⁴⁴ *Истио*, стр. 264.

⁴⁵ *Истио*.

⁴⁶ Милован Миловановић, *нав. дело*, стр. 271.

упоредноправног и теоријског карактера не одликује оригиналност, јер су се наши писци у највећој мери ослањали на своје узоре у западној уставноправној књижевности. Уосталом, како је то Милутин Гарашанин приметио: „Може се слободно рећи да је у потпору и једног и другог принципа речено и на јавност изнесено све, што је досад наука о томе рекла и све што је, у том погледу, стечено искуство народа показало“⁴⁷. „Питање да ли ће народно представништво бити у једном дому или подељено у два дома“, слично је резонувао и Миловановић, „теоријски је безначајно (...) тако да га са те стране и не треба расправљати“, будући да је једино смислено „испитивати за сваку земљу и за свако време понаособ“ који је институционални модел адекватнији.⁴⁸ У том контексту исказано, недоумице није било једино у погледу гледишта да „народно представништво мора бити потпун израз народне воље“ и да у њему „треба да је сакупљена најјача умна моћ народна, да су заступљени стварно сви интереси“.⁴⁹

Уколико би требало извршити неку радикалнију промену у уставном уређењу, владало је уверење да свака нова установа треба да одговара традицији и обичајима народа. Јер, „свака установа, која није отисак самога народа или друштвеног живота у њему, краткога је века – намењена је да, мало раније или мало доцније, пропадне и ишчезне“⁵⁰. Сагласно Гершићевим речима, установа горњег дома нема никаквог корена у историјском току и традицији српског народа. „Карактерна је црта нашега народа, да је његово представништво увек било у једном дому.“⁵¹ Дакле, Гершић је са пуно уверења тврдио да српски народ не жели дводомни систем, будући да је у нашој традицији да сва законодавна власт припада искључиво једном телу. Међутим, и на овом пољу Јовановић изражава другачије гледиште, сматрајући да Србија тог доба није ни имала политичку традицију, тако да се на њу није требало ни позивати.⁵² Истоветно је размишљао и Миловановић који, такође, апострофира да је наша уставна традиција немеродавна.⁵³ Јовановић, ипак, признаје да је у нашој историји постојала тежња ка усредсређивању власти. „Редом, и наизменце, она је прошла све облике деспотизма: деспотизам владалачки, саветски, скупштински (...) Млад, примитиван народ, ми се

⁴⁷ Милутин Гарашанин, „Један или два дома“, у: Б. Мијатовић (ур.), *Српски конзервативци 1878–1914*, Београд: Catena mundi, 2017, стр. 76.

⁴⁸ Милован Миловановић, *нав. дело*, стр. 270.

⁴⁹ Милан Пироћанац, „Уставност“, у: Б. Мијатовић (ур.), *Српски конзервативци 1878–1914*, Београд: Catena mundi, 2017, стр. 53.

⁵⁰ Милутин Гарашанин, *нав. дело*, стр. 77.

⁵¹ Владан Ђорђевић, „Горњи дом Србије“, *Отаџбина*, књ. 26, Београд, стр. 494.

⁵² Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 254.

⁵³ Милован Миловановић, *нав. дело*, стр. 282, 284.

нисмо могли уздићи изнад простих, једноставних деспотских организација⁵⁴. Сагласно том закључку, тежња за концентрисањем власти се не може посматрати као једна од оних традиција у које се не сме дирати. Према томе, може се рећи да су традиција и аргументи историјског карактера сматрани другоразредним у контексту дилеме о томе каква је структура парламента потребна Србији.

У прилог једнодомне структуре парламента Милутин Гарашин је истицао аргумент да српско друштво не пружа ниједан од основа на коме би могао да буде конституисан горњи дом. Наиме, услед недостатака аристократских елемената Србији пристаје једино једнодомни парламент. Јер, „ако се обазremo на народ српски и на његово друштвено стање данас, ми опажамо одмах, да у њему нема ни трага ни од једног од оних услова, који су установу горњег дома у Енглеској учинили корисном, а у осталим државама могућном“⁵⁵. С обзиром на такве друштвено-политичке особености у Србији би горњи дом парламента могао бити састављен искључиво од представника интелигенције. Међутим, „један дом, који би био склопљен од људи, који би у њему по праву положаја улазили, не би био ни у колико израз оне воље народа, о којој се данас и у нас и свуда тако великог рачуна води“⁵⁶. Отуда, идеја да је Србији потребан горњи дом парламента је, с пуним правом, критикована и са чисто демократског становишта. Осим тога, дводомни систем је за Гершића погодан за развијање олигархијских тежњи у горњем дому које би приграбило пресудну законодавну моћ попут савета за време Турског устава. Такође, будући да би се горњи дом састојао од интелигенције, то би само још додатно продубило већ довољно велики јаз између народа и интелигенције. То је „фактичка болест нашега друштва коју ваља лечити. Крајња је потреба да се то двоје зближи, да расцеп нестане. Дводомни систем би ту провалу само проширио, тај расцеп само заштрио.“⁵⁷ Сагласно својим политичким уверењима Гершић је настојао да дискредитује дводомни систем и на следећи начин: „Ма колико да је интелигенција умно одмакла испред масе, ипак она не може имати задатак ни право, да се као некаква умна аристократија одваја и уздиже изнад осталог народа, него њен задатак у данашњем демократском друштву може бити само тај да, усред самога народа и са народом заједно, ради на његовом бољитку и унапређењу. Нека тој интелигентној мањини буду широм отворена врата народног представништва, нека она уђе у народ, нека га обавештава и умно образује, нека својим радом стиче поверење тога народа па нека његовим избором уђе у народно представништво, то је њена најдостојнија и најглавнија улога – а не да се одељује од народа у некакав засебан дом, те да представља

⁵⁴ Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 254.

⁵⁵ Милутин Гарашанин, *нав. дело*, стр. 86.

⁵⁶ *Истио*, стр. 86–87.

⁵⁷ Владан Ђорђевић, *нав. дело*, стр. 495.

некакву одликовану и привилеговану супротност према томе народу⁵⁸. Дакле, да би се предупредило однарођавање интелигенције, за Гершића није било дилеме да треба задржати једнодомни систем.

С друге стране, Јовановић брани став о неопходности да народ и интелигенција буду одвојени, јер је „народ (је) неповерљив према интелигенцији из оних разлога због којих сељак не верује господи“⁵⁹. Интелигенцију представља „она школована и образована мањина која се издвојила из сељачке масе да би живела вишим културним животом“⁶⁰. Раздеоба народне целине на две групе није никаква несрећа за Јовановића, јер права опасност за демократију „не долази од однарођене већ од сувише понарођене интелигенције; зато је ту и потребан један горњи дом, који ће, и мимо воље пука, обезбедити извештај бољим члановима интелигенције, који су и према пуку хтели одржати своју самосталност“⁶¹. Јер, у демократској држави се не треба бојати да интелигенција народу натури кастинску управу, више се треба бојати да она не изгуби утицај на државне послове, јер „једно друштво чије би групе биле све на истом културном ступњу, не би могло напредовати“⁶².

Јовановић изражава озбиљну сумњу да сељачке скупштине имају неопходна знања и довољно самосталности за остваривање законодавне власти. Највећа опасност вреба од скупштинске свемоћи, због невисоког интелектуалног и моралног ступња наших скупштина, будући да преовлађују људи са села и паланке с уским локалним хоризонтом.⁶³ Отуда, сматрао је Јовановић, „партијска влада парламента се не сме оставити без надзора, њој се мора противставити једно тело које неће бити заражено њеним фанатизмом.“⁶⁴ Ради обезбеђивања адекватне противтеже у систему власти неопходно је успоставити једно „умеравајуће“ тело које ће спречавати једностраности и пренагљености парламентарне већине у општепредставничком дому.

Да Јовановићеви ставови нису били пренаглашени када је реч о изразито ниском нивоу политичке културе, која се изражавала и у потпуном непознавању институционалне логике парламентаризма, сведоче следеће речи радикала из народа који су се поводом доношења Устава од 1888. године питали: „Шта ми сељаци добијамо с новим Уставом? Србија је сељачка држава, а Устав не говори ништа о сељаку (...) Што

⁵⁸ Глигорије Гершић, *нав. дело*, стр. 138–139.

⁵⁹ Слободан Јовановић, *нав. дело*, стр. 269.

⁶⁰ *Истио*, стр. 255.

⁶¹ *Истио*.

⁶² *Истио*.

⁶³ *Истио*, стр. 270.

⁶⁴ *Истио*.

није решено економско питање? Што нису потпомогнути пољопривреда и занати?⁶⁵. Највећи број народних представника, није знао која је улога устава у држави, нити је видео значај у успостављању парламентаризма. По њиховом мишљењу, „тек кад се сељачково огњиште не буде могло продати за неколико динара, влада ће се звати парламентарна“. Уједно, радикали из народа су настојали да створе „свемоћну сељачку Скупштину крај једног беспосленог и сувишног краља. Радикали из народа нису тежили парламентаризму, него конвентском систему“⁶⁶.

За разлику од Јовановића, али и из сасвим другачијих аргумената у односу на Гершића, Миловановић је одбацивао идеју горњег дома, као једну за нас непотребну установу. Прво, горњи дом се установљава као „отпорни центар“, не према владаоцу, већ према парламенту. Међутим, будући да Србија пати не од сувише моћних, већ од сувише немоћних скупштина, горњи дом би био чист луксуз. Друго, у Србији не постоје никакве нарочите класе које би могле бити заступљене у горњем дому. Отуда, за хомогено српско друштво једино је одговарајуће једнодомно представничко тело. „Оставимо се дакле установљавања горњег дома“, закључује Миловановић, „за који нема у српском друштву ни потребних животних услова ни историјских традиција“⁶⁷. „Као што се види, Миловановић своме гледишту да Србији нису потребна два дома даје пре свега социолошку подлогу“⁶⁸. О апсолутној неопходности горњег дома може бити говора само „кад се предвиђа опасност од свемоћи законодавног тела, кад треба стати на пут да оно не приграби у своје руке све атрибуте суверене власти, једном речју, кад оно према себи и изван себе нема никаквог довољно јаког отпорног центра, па га ваља његовом деобом ослабити.“⁶⁹ Говорити о таквим опасностима у Србији, „било би више него смешно, изгледало би као мало духовит сарказам“⁷⁰. Да закључимо, према Миловановићу „народно представништво треба да буде фотографија душе народне, веран отисак народних мисли и народних осећаја“⁷¹, а то дводомни парламент несумњиво није био.

⁶⁵ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 5, Београд: БИГЗ, 1990, стр. 358.

⁶⁶ *Истио*.

⁶⁷ Милован Миловановић, „Наша уставна реформа“, *Државно право и групе уставноправне ситуације*, Београд: „Службени гласник“, 1997, стр. 243.

⁶⁸ Војислав Грол, *Правна мисао Милована Миловановића*, Београд: САНУ, 1989, стр. 38.

⁶⁹ Милован Миловановић, „Један или два дома“, стр. 281.

⁷⁰ *Истио*.

⁷¹ *Истио*, стр. 287.

5. ЗАКЉУЧАК

Полемички текст о дводомном систему, више од других његових радова, осветљава различите димензије личности Слободана Јовановића. Премда је реч о једном од његових првих правних радова, он се већ тада представио као проницљив, педантан, темељан и теоријски добро поткован писац. Јовановић је настојао да са пуном пажњом оспори све Гершићеве тезе, при чему није био селективан, нити је тенденциозно апострофирао само оне чињенице које му иду у прилог. У том смислу, за разлику од Јовановићевог приступа, „Гершићева расправа (...) више изражава политичко-партизанско предубеђење свога писца него што представља објективно научно разматрање“⁷².

Слободана Јовановића су одликовале академска храброст, интелектуално поштење и грађанска кураж. У овом тексту је, такође, видљиво да Јовановић „није имао склоности за било какву апологетику“⁷³. Он је промовисао гледиште које није било нимало популарно, већ је карактерисало превасходно интелектуалне, конзервативне кругове. Тога је био свестан и Јовановић који признаје да је дводомни систем у Србији, после Гершићеве расправе, постао озлоглашен.⁷⁴ Критика дводомног система је била само наличје тежње да се од скупштине направи што јача ратна машина.⁷⁵ Отуда, Јовановић је сматрао да се неконтролисаној моћи парламентарне већине може супротставити једно „умеравајуће“ тело које ће бити конституисано по друкчијим мерилима од општепредставничког дома и у коме ће бити представљена интелектуална елита нације. У том смислу, Слободан Јовановић је елитиста. То је из овог текста видљивије него из било ког другог његовог списа. Он је нескривено омаловажавао народне масе и њихов капацитет за бављење политиком.

Напослетку, не можемо се отети утиску да овај текст сведочи и о томе да Слободан Јовановић није био превише талентован за практичну политику. Безрезервно верујући у интелектуалну елиту свог народа, Јовановић је показао велику наивност. Јер, досадашње искуство је то небројено пута показало да они који би требало да буду предводници једног народа показују унеколико већу склоност ка моралном кварењу и поткупљивању.

⁷² Мирјана Стефановски, *нав. дело*, стр. 69.

⁷³ Стеван Врачар, *Преиспитивања њравне методологије*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и „Службени гласник СРЈ“, 2000, стр. 346.

⁷⁴ Слободан Јовановић, „Дводомни систем“, *нав. дело*, стр. 256.

⁷⁵ *Исто*.

ЛИТЕРАТУРА

- Albert Richard, Baraggia Antonia, Fasone Cristina, *Constitutional Reform of National Legislatures: Bicameralism Under Pressure*, Edward Elgar Pub, 2019.
- Bluntchli Johann Kaspar, *Le droit public général*, Paris: Guillaumin, 1881.
- Врачар Стеван, *Преиспитивања љравне мѣшоголоије*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник, 2000.
- Гарашанин Милутин, „Један или два дома“, у: Б. Мијатовић (ур.), *Српски конзервативци 1878-1914*, Београд: Catena mundi, 2017, стр. 76-88.
- Гершић Глигорије, „Горњи дом“, *Раг*, Свеска I-III, Београд, 1881.
- Грол Војислав, *Правна мисао Милована Миловановића*, Београд: САНУ, 1989.
- Ђорђевић Владан, „Горњи дом Србије“, *Отаџбина*, књ. 26, Београд, 1891.
- Јовановић Слободан, „Двodomни систем“, *Политичке и љравне расправе*, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 2, Београд: БИГЗ, 1990, стр. 231-271.
- Јовановић Слободан, *Влада Милана Обреновића*, Сабрана дела Слободана Јовановића, том 5, Београд: БИГЗ, 1990.
- Миловановић Милован, *Државно љраво и друје уставноиравне сѣудије*, Београд: Службени гласник, 1997.
- Павковић Александар, *Слободан Јовановић – Један несенѣименѣалан љрискѣуи љолиѣици*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник, 2008.
- Перић Живојин, „О српском сенату“, у: Б. Мијатовић (ур.), *Српски конзервативци 1878-1914*, Београд: Catena mundi, 2017, стр. 193-197.
- Петров Владан, *Сукоб домова у двodomном сисѣему*, Београд: „Службени гласник“, 2004.
- Пироћанац Милан, „Уставност“, у: Б. Мијатовић (ур.), *Српски конзервативци 1878-1914*, Београд: Catena mundi, 2017, стр. 25-65.
- Стефановски Мирјана, „Питање горњег дома у уставној реформи 1888 – разматрања у политичкој књижевности“, у: Владан Петров, Дарко Симовић, Тијана Шурлан, Ивана Крстић-Мистрицеловић (ур.), *Устав Краљевине Србије од 1888. – 125 љодина од доношења*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, стр. 67-91.
- Токвил Алексис де, *О демократији у Америци*, Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 1990.

Darko Simović

THE RELEVANCY OF THE VIEWPOINTS OF SLOBODAN JOVANOVIĆ
ON THE STRUCTURE OF PARLIAMENT – THEN AND NOW

S u m m a r y

The paper critically analyzes the viewpoints that Slobodan Jovanovic had expressed in one of his first legal works “About the Bicameral System”. He was an uncompromising proponent of the standpoint that Serbia should have a bicameral organisation of parliament, contrary to Grigorije Gersić who thought that all arguments lead to the conclusion that Serbia needs a unicameral system. Aside from the fact that one can sense the type of polemicist Slobodan Jovanović was from his text on the bicameral system, the work is also significant because it shows the way this author understood the political circumstances of that time, his view of the constitutional history and tradition of Serbia, how much confidence he has in the political maturity and culture of our people and above all how he would establish and design the political institution as a maker of the constitution. Jovanović insisted, that Serbia at that time, was not prepared for the subtle mechanisms of parliamentarianism which must be founded on stable representation of the people and mature political culture. Taking into consideration that neither of those two conditions were fulfilled, Jovanović saw a solution in establishing a bicameral organisation of parliament, whereby the upper house of parliament would be a correction of the work of the lower general house of representatives and the body that would contribute to the establishment of a balance in the system of powers.

Keywords: Slobodan Jovanović, Grigorije Gersić, parliament, bicameralism, parliamentarianism